

ІКОНОПИС — особливий вид станкового живопису, твори якого є об'єктом культу та поклоніння; традиція зображувати Христа, Богородицю, святих і біблійні події, що сформувалася і розвинулася у східнохристиянській культурі. У візант. сакрал. мистецтві склалися канони представлення тих чи ін. священ. зображень, що усталилися після 7-го Вселен. собору 787. Першим іконописцем вважають євангеліста Луку, приписуючи йому окремі ікони Богородиці. Однією з них була чудотворна «Богородиця Одигітрія», яку імператриця Пульхерія привезла до Константинополя зі Святої Землі. Кілька найдавніших чудотвор. ікон (зокрема «Богородиця з Дитям» та «Нерукотворний Образ», 6 ст.) — у Римі; велика колекція унікал. образів 6–8 ст., мальованих у техніці енкаустики (холодного воску) на дошці — у монастирі св. Катерини на Синаї. Ікони «Богородиця з Дитям», «Св. Сергій і Вакх», «Св. Іван Хреститель», «Св. Платон та Гликерія» (6–7 ст.; найдавніші, що зберігаються в Україні) з цього монастиря у 19 ст. привезені до Києва (в експозиції Нац. музею мистецтв ім. Б. та В. Ханенків у Києві). Техніка і канони іконописання усталилися у візант. мистецтві. Визначальними для ікони були умовність та позачасовість (площинність, обернена перспектива, умовне середовище, чисті кольори, присутність золота і срібла — символи Божествен. світла та раю). Христа, Богородицю, святих зображували з німбом, фронтально або оберненими. Тоді ж визначили атрибути та елементи вбрання святих, кольори одягу Христа, Богородиці. Для ікон використовували прориси, техніку І. описували у посібниках. На зламі 1 тис. у традицію візант. І. увійшло темперне малярство (пігмент розводили з яєчною емульсією). В ікон. щиті вирізали ковчег, що відділяв зображення від реал. світу. На дошку ікони накладали паволоку (тонка тканина для запобігання утворенню тріщин на зображенні), яку покривали левкасом (суміш крейди з клеєм, що наносили рівномірно кілька разів, щоразу шліфуючи поверхню), на якому малювали рисунок, золотили тло та німби. Цю техніку застосовують в І. донині.

На українські землі традиції І. перейшли з Візантії. Першими іконописцями тут були греки, які працювали з місц. майстрами. У 2-й пол. 11 ст. іконописну майстерню засн. при Києво-Печер. лаврі. У «Києво-Печерському патерику» зафіксовано імена видат. іконописців княжого періоду — місц. монахів Алімпія та Еразма. Мистецтво І. у Києві 11–12 ст. досягло найвищих вершин. Відомі ікони цього часу — «Св. Георгій», «Нерукотворний Образ», «Богородиця Велика Панагія» (усі — ДТГ, Москва), «Благовіщення», «Ангел Золоте Волосся». Окремі чудотворні ікони привезли на укр.

землі з Візантії. Найвідоміші серед них — «Богородиця Вишгородська-Володимирівська» (кін. 11 — поч. 12 ст., ДТГ), «Богородиця Белзько-Ченстоховська» (перемальована 15 ст.; м. Ченстохова, Польща), «Богородиця Холмська» (кін. 11 — поч. 12 ст., Волин. краєзнавчий музей у Луцьку). Ці ікони неодноразово повторювали, окремі з них також мали славу чудотворних. Мистецтво І. активно розвивалося на укр. землях після князів. періоду. З цього часу збережено більше ікон (пов'язані переважно із зх.-укр. землями), позначених високим мист. рівнем виконання, наповнених символікою та одухотвореністю. Традиції княжого І. відчутні в образах «Богородиця з Дитям» з Луцька 14 ст. (НХМ), «Богородиця Одигітрія» із с. Дорогобуж Гошан. р-ну Рівнен. обл. (Рівнен. краєзнавчий музей), «Св. Юрій Змієборець» із с. Станіля Дрогоб. р-ну Львів. обл. (Нац. музей у Львові). У стиліст. виконанні зх.-укр. ікон 15 ст. помітні різні автор. почерки, що дозволяє зарахувати їх до окремих маляр. середовищ. Одним маляр. осередком пов'язана група ікон кін. 14–15 ст. із с. Вільшанка Жовків. р-ну, ікони 2-ї пол. 15 ст. із с. Здвижень Бродів. р-ну (обидва — Львів. обл.). Тематично поширеними у цьому часі були «Богородиця Одигітрія», «Спас Пантократор», «Нерукотворний Образ», «Св. Миколай», «Св. Параскева», «Св. Юрій Змієборець». Збереглося чимало Молитов. чинів, які у передвітар. перегородці були над наміс. ярусом. Загалом більшість збережених ікон цього часу можна пов'язувати з передвітар. перегородкою у храмі. Особливістю цих ікон було локал. тло (вохристе, зеленаве, червоно-оранжеве). У Галичині і на Лемківщині ікони малювали переважно на липових дошках, на Волині — на хвойних. На звороті іконний щит закріплювали шпугами, переважно з дуба. Укр. І. 16 ст. презентує еволюцію візант. іконогр. традиції з відчутнішими впливами зх.-європ. стилістики. Збереглися підписні ікони з датою та іменем майстра. Так, автор. почерк із вираз. наслідуванням монум. мистецтва представляє майстер Дмитрій (ікона «Христос Пантократор», 1565, м. Долина Івано-Фр. обл.; Нац. музей у Львові). Ін. манеру І. представляє майстер Олексій, який працював у серед. 16 ст. Серед кращих надбань іконопис. мистецтва того часу можна вважати ікону «Богородиця з Дитям» із с. Красів Микол. р-ну Львів. обл., святк. чин із с. Дальова (нині Польща; обидва — Нац. музей у Львові). Наприкінці 16 ст. на зх.-укр. землях дедалі активніше діяли локал. іконописні осередки, зокрема самбірський із пров. майстром Федуском (залишив підпис та дату 1579 на іконі «Благовіщення Богородиці» із с. Іваничі на Волині (нині смт; Харків. ХМ).

Наприкінці 16 ст. на Бойківщині та Лемківщині також помітною стала діяльність напівпрофес. майстрів, які

працювали графічно, у декор. площин. манері. Новий напрям у розвитку укр. і. представляє 17 ст. Перше місце посіла львів. іконописна школа з пров. майстрами Ф. Сеньковичем та М. Мороховським-Петраховичем, які у 1620–40-х рр. працювали над іконостасом львів. Успен. Ставропігій. церкви (перенесений до церкви св. Бориса та Гліба у с. Великі Грибовичі Жовків. р-ну). Вони запровадили новий метод іконописання: підмальовки відкритих частин тіла виконували темперою, зображення лесували олією. Така техніка давала можливість моделювання форми, що й було притаманним укр. іконі того часу. Водночас трактування тла ікони, пейзаж та арх-ру вирішували більш реалістично, на золоченні почали використовувати рельєф. декор. У сюжет. сценах (напр., про Різдво Богородиці, Введення Богородиці у храм, Зішестя Святого Духа) дію перенесено в інтер'єр, який часто трактували реалістично з відтворенням побут. деталей. В остан. третині 17 — на поч. 18 ст. активно працював жовків. маляр. осередок із пров. іконописцями І. Рутковичем та ієромонахом Й. Кондзелевичем з білостоц. монастиря на Волині. Шедевром укр. і. того часу є іконостас із церкви Різдва Христового в Жовкві, намальований І. Рутковичем 1697–99 (Нац. музей у Львові). Особливого розквіту набув укр. і. барок. періоду. Мистецтво ікони активно розвивалося завдяки фінанс. підтримці гетьманів та козац. старшини. У 2-й пол. 17 — 1-й пол. 18 ст. створ. величні багатоярусні іконостасні комплекси з великою кількістю ікон в осн. та додатк. ярусах. В і. того часу розвивали нові теми, часто алегор. змісту, активніше інтерпретували старозавітні сюжети. Під впливом зх.-європ.

мистецтва та місц. богослов. літ-ри набули популярності образи, невідомі укр. середньовіч. мистецтву, — «Коронування Богородиці», «Богородиця Мати Милосердя», «Богородиця Непорочного Зачаття», «Новозавітня Трійця». Особливого значення набуває сцена Покрову Богородиці, яка відома у багатьох варіантах, одним з яких є «Козацька Покрова» з портретами укр. гетьманів та полковників. Укр. і. 1-ї третини 20 ст. характеризують нові тенденції; цей час позначений відродженням нац. життя, що й вплинуло на розквіт мистецтва укр. ікони. Пров. іконописці М. Сосенко, П. Холодний, М. Бойчук, В. Дядинок, М. Осінчук, Ю. Буцманюк створили ікони, використовуючи традиції давнього укр. і. Відроджено техніку темпер. і. на дошці. Практично перерваний розвиток укр. і. за рад. влади розпочав новий етап із проголошенням незалежності України. Іконописців готують у Львів. АМ і Нац. академії образотвор. мистецтва та архітектури (Київ). Див. також [Ікона](#).

Рекомендована література

1. Свенціцький І. Іконопись Галицької України XV–XVI віків. Л., 1928;
2. Шедеври українського іконопису XII–XIX ст. К., 1999;
3. Патріарх Димитрій (Ярема). Іконопис Західної України XII–XV ст. Л., 2005;
4. Пуцко В. Іконопис // Історія укр. мистецтва: У 5 т. Т. 2. К., 2010.

[Р. Я. Василик](#)

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

Іконопис / Р. Я. Василик // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-13036>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).